This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

M-2960

शिर्षक	ग्रंथकार	विषय	विस्तार (पुर्ण/ अपूर्ण)	टिकाकार	आकार	पृष्ठे	लिपी	सामग्री	Lines per page	Letters per line	Condition & age (शके/विकम सवंत)	Additional Particulars / Remark
होरामृत	कर्णोपाध्याय	दर्शन	अपूर्ण	-	3/8	२६	संस्कृत	कागद	14	41		

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ यजुर्वेदसमधीत माध्वर्यवमभिहितमिदानीं तद
धीतमेव हौत्रमभिधेयं ॥ तदध्यापनं च ह्रि कूसाध्यादेसेवमोदि दर्शपूर्णमा
सप्रकरणे अधीतं ॥ तत्र स्थलांतरकारे ष्टीपीष्टिपशुबंधेषु प्रवर्तते ॥ यद्य
पितत्र ऋग्वेदिकं हौत्रमस्त्येव तथापि याजुर्वेदिकमपि स्वीयते ॥ यद्यृग्वेदे
नैव हौत्रमकुर्वते तिलदपि याजुर्वेदिकस्याम्नातत्वान्निषेधेन तत्प्रसे
समर्थोभयविप्रतिपत्ति ॥ तस्माद्दर्शपौर्णमासादौ विकल्पः सर्वत्र ॥ सोत्राम्ण्या
पुनरार्ग्वेदिकं नास्त्येव ष्टकोपशौच ॥ अतो त्र याजुर्वेदिकमेव ॥ एवं स
त्तिया जुर्वेदिकत्वात् ॥ तद्धिनाग्ने याजुर्वेदिकमेव प्राय भिलेभयत्ति ॥ हो
ता सर्वशाखीयानां ऋग्वेद एव ॥ ऋग्वेदमेव होताभिमते सामान्यतो विधा
नात् ॥ तेन च सर्वत्र ऋग्वेदेनैव हौत्रं कार्यं ते नैव तत्तद्धारवीय हौत्रिकपा
रिशिष्टानुसारेण तत्त यजुः शाखीयानां ॥ तत्प्रतियजुःशाख यावदाम्नातं मि
धैमिन्न हौत्रं कार्यं ॥ अन्यथा प्रतियजुःशाखं तत्र दाम्नानैव स्यात् ॥ येना
म्नातमित्युक्तं तत्र कर्मणश्च न च र्वकूलि स्वतंत्र्याद्विकल्पः ॥ अनुक्त वि
षये हौमा श्वलायनमेव तु ॥ आध्वर्यवं याजमानं मा ह्रि बौधायनीयकं ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अलःस्रुग्रोपन्यासः॥होत्रवदरिष्यन्सञ्चरेणप्रविश्यापरेणाहवनीयंप्राङ्तिष्ठन्न
ध्वर्युःप्रेषितोब्रह्मन्त्सामिधेनीरनुवक्ष्यामीत्युक्त्वातस्मात्प्रसवमाकांक्षेत
॥संचरःप्रणीतोत्करावंतरेणचात्वालोत्करावंतरेणवा॥तेनप्रविश्या
परेणाहवनीयंप्राङ्तिष्ठन्नध्वर्युप्रेषितोनयेसमिध्यमानायानुब्रूहि
त्येवं॥ब्रह्मन्त्सामिधेनीरित्युक्तोब्रह्मणःप्रसवमाकांक्षेत॥प्रसवश्चा
भिहितःइष्टिसूत्रे॥ब्रह्मप्रसूतोंगुलिपर्वाणिमांसंसंहितंहृदये
ञ्जलिंप्रतिष्ठाप्यदक्षिणंचपादंवेद्याःश्रोणिसमंकृत्वाद्यावापृथिव्यो
रंतरमिक्षमाणोनमःकृदजपते॥ब्रह्मणानुज्ञातःअंगुलिपर्वाणिमां
ससंहितंअंजलिंहृदयदेशेकृत्वादक्षिणंपादंवेदिश्रोणिसंलग्नं
कृत्वाद्यावापृथिव्योरंतरमिक्षमाणोनमःकृदजपते॥त्रिर्हिंकृत्वो
पांशुमाहाव्याहृतिभिरोंपूर्वाःसामिधेनीःप्रणवेनार्धर्चशःसंदध्यात्॥
उपांशुत्रिर्हिंकृत्यमाहाव्याहृतिपूर्वाःॐपूर्वाश्चसामिधेनीरन्वाहेति
शेषः॥तत्रचप्रणवेकृत्वासंधानेकुर्यात्॥अर्धर्चशः॥अर्धर्चेचैवस्यात्॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रथमो नप यो स्तु शुलावव सानपाठान्ते ॥ अन्यत्राप्यर्द्ध चैव स्येत् ॥ अन्यत्रापि
कर्मणेष्व ग्निमथनादिषु अर्द्धचैव अवसानं कुर्यात् ॥ इदानीं सामिधेनीरन्वा
ह ॥ प्रवो वाजा इ सैव मादि आन्तु होता दुव स्येत् ॥ तेन प्रत्यर्धेरे व णी च्छ १९
न मि सैव मे ता ए कादश सामिधेनीरनु ब्रूयात् ॥ त्रिः प्रथमां त्रिरुत्तमां ता:
पंचदश भवं सैव प्रमाणेषु च सर्वत्र त्रिः प्रथमोत्तमे ॥ अनु ब्रूयात् ॥ अ
ने महा अग्नि ब्राह्मणा भारते स्तु पसंतनो सार्षेयं यथादि ॥ अग्ने महां असि
ब्राह्मण भारते संतं म प्रैवीच्य अस्मया सामिधेन्या उपसतनो सार्षे यं यथा
द अनु ब्रूयात् ॥ आ दित आरभ्य इद ०१ हि पितै यान य पुत्रो थ पात्र इति
शुलत्वात् ॥ देवे ऊ इसैव मादि अरां ३ इ यानि नेमि दैवास्वयपरि भूरस्या
वह देवान्यजमानायेत्यैव मेतं संततमनु ब्रूयात् ॥ पंचदशे वानिविद स
पादयन् ॥ अनु ब्रूयादिति शेषः ॥ पंचदशे वानि विदानि रूत्याह देवे
द्ध इ सैव मादि सामिधेन्यनुवचन शेष ॥ इचनानुवचनात् ॥ तत भत
दा भावेन भवंति ॥ अथा वा ईन ॥ यथा देवल मग्निमग्न आवह सोमम आवह
सोज्य भागदेवत यो: ॥ आवाहन मि शेषः ॥ देवां ३ आज्यपां ३ आवह सुयजा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

च यजे सेव मंते सूत्रे॥ अनुवचनं॥ इति संख्या व्यवहारार्थः॥ आज्यभागस्वि
ष्टकृदंतरे॥ भीज्यो नामावापः॥ आज्यभागस्विष्टकृतोर्यदंतरं तत्र हि अ
ग्निज्यानां देवतानामावापः॥ आवपनमावापः प्रक्षेप इत्यर्थः॥ निगम
नमावाहने उत्तमे प्रयाजे स्विष्टकृति सूक्तवाके च॥ निगमनमभीज्यमा
न देवताभिध्यानं॥ तदावाहने कर्तव्यं तथोत्तमे प्रयाजे स्विष्टकृति सूक्त
वाके च॥ इयांस्तु विशेषः॥ आवाहने उत्तमे प्रयाजे द्वितीयालेन॥ स्विष्टकृ
ति षष्ठ्यालेन॥ सूक्तवाके प्रथमालेन॥ यथाग्नेर्वसीन्नाये देवत्रस्य माहे दृ
स्य जा॥ आवाहये दिति निगमनोपलक्षणं॥ प्रतीज्यं चेज्यं विहिताः देव
ताः तरव्यवच्छानेतु सति प्राज्यमावाहनादि निगमने॥ वाजिनो नावाह
यति॥ वचनात्॥ पशुपुरोडाशं नान्यदेवतं॥ नावाहयतीति वर्तते॥ अ
नन्यदेवतत्वादावाहितै वासौ देवतेति॥ अनन्यदैवत्ये पशुपुरोडाशे तत
देवतावाहनं कर्तव्यमेव॥ यथासौ ग्रामण्यामिष्टकृत्प्रशौ च॥ यानि चान्वा
येतंते॥ अनुमपद्भिर्यान्यागच्छंति इति अन्वायतीनि तेषां चनावाहने॥ य
थासवित्रादीनां॥ अन्वायतीनां मया द्वहरणा जोषणा निनिवर्तते॥ वच

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नसामर्थ्यात्॥अयाहृकरणजोषणानहणं चोपलक्षणं॥न्यायस्यतुल्यत्वात्
तत्श्रौत्तमेप्रयाजेपिनभवंति॥मानुषइति श्रुतत्वेतत्वेस्येवमाद्दव
तेजपइति एवमेतंसत्रं॥यदाध्वर्युणाभिहितः॥असौमानुषइतित
दाइतेत्यादेवसवितस्येवमाद्दवतेजपः॥अध्वर्युवरणाभावेऽभावः॥ ४.स्य
षण्मार्वीर(२)हसस्यात्यसनेनमंत्रेणात्मानमभिमंत्रयते॥अयंचवर
पि णाभावेभवत्नैहोत्संस्कारात्॥इद्धमन्वारभामहइत्यनेनमंत्रेणदक्षि
णयोर(२)सयोरध्वर्युमग्नीध्रंचसमन्वालभसंन्वहनान्यादायतैःसंमा
ष्टिंमुखंत्रिःप्रदक्षिणंसंमार्गौसिसंमार्ज्जयापुभिब्रह्मवर्चसेनचहो म्र
सनेनमंत्रेण॥अपमार्गोस्यपमापाप्मनापाप्मेनचमहीसनेनमंत्रेणमुखं
पिरयाप्रदक्षिणंसमार्ष्टि॥अपउपस्पृश्यऐंद्रीमावृतमन्वावर्तिस्वाप्रसव्य
दक्षिणं॥प्रदक्षिणग्रहणान्नेतरथावृत्तिः॥होतृपदनात्तृणमंगुष्ठोपकनि
ष्ठिकाभ्यामादायदक्षिणापरस्यांदिशिनिरस्यन्नितरस्तःपरावसुःसहते
नयंदिक्षुःइत्यनेनमंत्रेण॥आचमनंतृणनिरसनेअवमर्थनेभवतः
उपवेशनशोषत्वात्॥इदमहमर्वावसोःसदनेसीदामीत्युपविश्यज

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पत्निश्चकर्मेस्तनूपाअसिमामोदोषिष्टंमामागिहं॥ सिष्टमेषयान्लोकइत्य
द्रुंजेत्॥ इदमहोमुसुनेनमंत्रेणहोतषदनेउपविश्य जपन्निश्चकर्मै
स्तन्नूपाइसनेनमंत्रेणादद्घेश्च॥ एजतिगुर्ययथुः॥ अयंचानुपर्वेश्चान
ग्नोषत्यादवमथेपिभवति॥ अग्निमीक्षमाणाजपेत्॥ विश्वेदेवाःशास्त
इति॥ अयंचपदार्थस्याध्वाववृद्धेनभवति॥ अग्निहोतेत्यनेनस्तुगादा
पनस्यसाधुतेयजमानदेवतेत्येवमेतमश्चैरुक्ताणेनैवाग्निं होतार
मवृथेसाह॥ प्रचलजपादीनिचप्राकृस्तुगादापनात्कृणानैव॥ घृतवं
तीमित्येतदपिस्तुगादापनेऽश्वेः अर्थ्यंचोदनातः पंचप्रयाजाः इज्यं
तइतिविशेषः॥ यजयजेत्येवमध्वर्युणाचोदितेपंचप्रयाजान्यजेत्
समिधःसमिधोआनआज्यस्यव्यंत्वितिएवमादिभिः॥ वसिष्ठशुनक
वध्र्यश्वसंकृतराजन्यवैश्यकण्वात्रिकश्यपप्रजापतिशुनकामानांनराशं॥
सोद्वितीयस्तनूनपादन्येषां॥ वसिष्ठादीनांनराशं॥ सोद्वितीयःप्रयाजो
भवति॥ अन्येषांतनूनपादसन्त्वयः॥ इडोअग्नआज्यस्यव्यंतुइत्यारभ्य
आनआज्यस्यव्यंत्वित्युत्तमेसंतेसूत्रे॥ यात्राध्वाधाज्यभागोभो अग्निवैश्वानरोजु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

षाणोअग्नआज्यस्यवेत्वित्याग्नेयस्ययाज्यानुवाक्ये॥ त्वं सोमासिसत्पति
अनुवाक्या॥ जुषाणसोमआज्यस्यहविषोवेत्वितियाज्यासौम्यस्य॥ २ त्रेन्मा
मग्निग्नानुवचनेनेवात्रप्राउच्येत॥ यात्रप्राग्वितिसव्यवहारार्थसंज्ञा॥
यात्रप्रावाज्यभागावनोद्देशेऽप्येवमाचर्यो॥ विराजौसंयाज्येप्रेद्धोअग्ने
द्मोअग्नइति॥ संयाज्याशब्देनस्विष्टकृतोयाज्यानुवाक्येअग्निप्रीय
ते॥ इयमपिसंज्ञाव्यवहारार्था॥ स्विष्टकृतिनिगदःसौम्याज्यायायाके
नेत्रिपाञ्चामान्निसेवमादिभिःषष्ठ्यांतैर्देवतापदे॥ ४॥ अङ्गुलिपर्व
णीओष्ठयोर्निलिंपेत्॥ मनसस्पतिनातेहृतस्याश्नामीषप्राणायेतिअधर
मोष्ठमधरेणपर्वणा॥ वाचस्पतिनातेहृतस्याश्नेतिउत्तरमोष्ठमुत्तरेण
पर्वणा॥ अथजिह्वेविसर्जके॥ सचायंविकल्पःस्नुल्यप्राशनलात्॥ दक्षिण
हस्तेपाणितलेऽवांतरेडामाधत्ते॥ इडायप्रलिप्ताङ्गुलिभिरप्रसौ॥ रता
भिरमुष्टीकृताभिर्मुखमात्रेधारयन्नेजपेत्॥ उपहूतं रथंतरंसह पृथिव्येवमा
द्युपहूतोग्निरुपहूतः इत्येवमन्तं॥ सानैवावांतरेडामुपहूयापायै॥ इडामुप
ह्वयते॥ इडोपहूतोपहूतेत्येवमादिहविर्जुषतामित्यंतोस्यामुपहूतः इत्येव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मंतं॥ चतुःस्रयविरामः प्रतिपाद्यते॥ अथानुयाजाः॥ देवं बर्हिरित्येवमादिभि
र्भिर्याज्याभिरुत्तमे त्वन्नवानं यजेत्॥ सर्वे ह्वा वान्यादमस्तु तेषेत्र सर्वे सूक्तद
वान्यादिति श्रुतेः॥ सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्युक्ते सूक्तवाकं प्रतिपद्यते इदं
द्यावापृथिवी स्वेयमादि॥ अत्र चाज्यभागदेवतानां संकीर्तनोत्तरकाले प्र
धानदेवतासंकीर्तते॥ आशास्तेयं यजमानोऽसावित्यत्र यजमाननामग्रह
णं॥ नाम्नावेदनेष गृह्णाम इति श्रूयात्॥ यज्ञनाम इति सूत्रितत्वात्॥ शंयो
र्ब्रूहीत्युक्ते शंयोवाकं प्रतिपद्यते॥ तच्छंयो राव्रणीमहे इत्येवमादि॥ अथ प्र
कर्म चैतत्॥ तत्र यावद्यावदुक्तं निवर्तते॥ इष्टदेवतासंकीर्तनार्थत्वात्॥
यावदुक्तानाप्रच्छिन्नेषु सूक्तवाकः प्रवर्तत एव॥ अनयेति प्रादेशं वेदं च्योपो
न्नेदं ध्यात्॥ अथानयेत्युपस्पृशतीति श्रुतत्वात्॥ अर्थकर्म चैतत्॥ तत्र
यावदुक्तानाप्रच्छिन्नेषु निवर्तते॥ जघनेन गार्हपत्यमुपविश्य चत्वारः पत्नी
संयाजाः इज्यंते इति सूत्रे शेषः॥ आप्यायस्व संते इति सोमस्य याज्यानुवा
क्ये॥ इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपं इति त्वष्टारस्य॥ देवानां पत्नीरुशतीरुत
ग्नाव्यंत्विति देवानां पत्नीनां॥ अग्निर्होतारं गृहपतिहव्यवाहं अग्निरजरः पि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नेतेऽग्नेर्गृहपतेः॥पूर्ववदिडांतं चेद्दर्शेडांकुर्यात्॥यजमानस्थानेपत्नीति
विशेषः॥इडांतं चेत्॥पत्नीसंयाजंकर्मपूर्ववदिडांतंकुर्यात्॥यजमान
स्थानेउपहूतेयंपत्नीति विशेषः॥द्विपत्नीकेउपहूतेइमेपत्न्यौ॥बहुप
त्नीकेउपहूताइमाःपत्न्यः॥शंयंतंचेत्सर्वे वक्ष्योयोर्थकः॥अत्रसंख्यायोः
रूपदविभाषा॥इडांतं भयसेव॥सर्वेषुसमिधमाधायाहवनीयेवाय
येतन्निष्क्रामेत्॥सर्वेष्वनिष्ठुतासमिधामाधायआहवनीयएव
धा॥येनेप्रविष्टस्तेनैवनिष्क्रामेदित्यर्थः॥१०॥अथातोदर्शपूर्णमास
योयाज्यानुवाक्याः॥भव्याख्यास्यत इति शेषः॥पौर्णमासेतावदुक्त्वा
ज्यभागौसंयाज्ये च॥अग्निर्मूर्द्धा भुवोयज्ञस्य स्याग्नेयस्यपाज्यानुवाक्ये॥
अग्नीषोमाविमंसुमे शृणुतमित्यनुवाक्या॥जुषाणावग्नीषोमावाज्यस्यवी
तामित्युपांशुयाज्यस्य॥अग्नीषोमासवेदसइत्यनुवाक्या॥युवमे
तानिदिविरोचनानीयाज्याअग्नीषोमीयस्य॥१॥दर्शे वृत्रघ्नंतावाज्यभा
गौभवतइति शेषः॥अग्निःप्रत्नेनमन्मनेत्याग्नेयस्य॥अनुवाक्यासोमगी
र्भिष्ट्वेतिसौम्यस्य॥अनुवाक्या॥याज्येतिपौर्णमासवत्॥उद्धेआग्ने

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यस्योपांशुयाज्यस्य च॥ याज्यानुवाक्ये वैष्णवश्चेदिदं विष्णुः प्रतद्विष्णुरिति
वैष्णवश्चेदुपांशुयाजस्येदं विष्णुरित्यनुवाक्या प्रतद्विष्णुरिति याज्या
इन्द्राग्नी अवसागतमित्यनुवाक्या॥ गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमान इति च
याज्या ऐन्द्राग्नस्य त्रिष्टुभावुत्तमयोः सयाज्ये॥ सयाज्ये त्रिष्टुप्छंदसी कल्प्ये लिं
गवत्यौ चास्विष्टकृतो याज्यानुवाक्या इत्याह॥ पिप्रीहि देवाँ उशतो यविष्ठ
त्यनुवाक्या॥ अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्येति याज्या॥२॥ उपांशुयाजस्यो
पांशुदेवतायाज्यानुवाक्या जुषताम्वीरवता हूतेति च॥ उपांशुदेवतापदं
याज्यानुवाक्ये च॥ तत्सवद्वर्जं जुषतां वीरवतां हूतेति च उपांशु॥ उच्चैर
न्यत्सर्वं वदमिति॥ उपांशु यागिणीनां चैव॥ अन्याजपि याज्यायां प्रयोगिण्या
देवतास्तासामप्येवं॥ आवयद्दाददत्स्व घसत्करतमभीदवीवृधतेति च॥
पत्नीयथामन्त्रवचनं उपांशु चैवं॥ आवेपत्‌ आददत्‌ घसत्‌ करत्‌ अमभीत्‌
अवीवृधत्‌॥ इति च पत्नीयथामन्त्रवचनमुपांशु चैवं॥ इसुपाध्याय वर्जं त
तो होत्रभाक्ष्य प्रथमोऽध्यायः॥ निसदर्शपूर्णमासतंत्रे॥ अन्याचैव यस्य पुनराधेय
स्य प्रायश्चित्तेष्टीनामाग्रयणस्यान्वारंभस्य काम्येष्टीनां चातुर्मास्यानां पशु
बंधानां सोमारौद्याणां चानुपूर्वेण होत्रिके विकाराश्च स्यामः॥ दर्शपौर्णमास

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यथान्तर्यं ॥ यथान्मान क्रमेण सर्पः ॥ निगमयेदिति २

के सर्वत्र निसद्यच स्थिते तंत्रे हौत्रिकू ये विशेषास्तान्च स्याम इति त्रतिशाकृतौ ॥
आवाहये न्निगमये यजे सं यजे औषधये इति स्वाहाकूलानि गमनमुच्यते ॥
यथानेतर्यमिसुत्तरत्राप्यनुवर्तते ॥ यजे इति यागाभिधानं ॥ संयजे इति
लक्षणया स्विष्टकृद पाह्वकरणमुच्यते ॥ औषधये इति सूत्र चान्द्र निगमनं
तत्र ख जुषते ति शब्दः ॥ उच्चै रूपांशु ता पाः सर्वत्रापस्मरेत् ॥ सर्वत्रनि
गमनेषु यदुपांशु तायाउपस्मरणं तदुच्चैरेव कर्तव्यं ॥ न उपांशु च
र्यितु ॥ तदेकवाक्यत्व याउपस्मरणस्य उपांशु त्वमाभूदिति रुच्चैरुच्यते
॥ स्मरणोपलक्षसमीपे तदुपस्मरणं ॥ युभाउआवह स्वाग्निया ध्यामानीदं हवि
रिति च ॥ यात्र प्रावाज्यभागो अनादेशे ॥ भवेत इति सूत्र शेषः ॥ आग्नआ
यूं ष्योनेपवस्येति प्रथमस्य हविषो याज्यानुवाक्ये ॥ ओन्यानस्य हविषोया
ज्यानुवाक्ये ॥ २ ॥ गायत्र्याधीडितव सोसं याज्ये ॥ गायत्रेछंदसी ईडितव
सौतल्लिंगवयो ॥ अग्निमीळे पुरोहितमित्यनुवाक्या ॥ तेत्वामज्मेषुवा
जिनमिति याज्या ॥ १ ॥ द्वितीयायांच पञ्चैताविज्यभागौ ॥ अग्न्याचैयोद्वि
तीयायामिष्टौ च पञ्चैतावाज्यभागौ ॥ अग्ने पावक रोचिषा सनः पावकदी
दिवइति हविषः ॥ याज्यानुवाक्ये ॥ अग्निः शुचिव्रतनमः उदग्ने शुचय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इति द्वितीयस्य॥ हविषो याज्यानुवाक्ये॥ अग्निर्वसोः संयाज्ये॥ अग्निर्द्वय
वसो संयाज्ये भवेतः॥ तेआह॥ अग्निनाग्निः त्वं ह्यग्ने अग्निनेति॥
त्वष्टूतो याज्यानुवाक्ये॥२॥ तृतीयायां सप्तदश सामिधेन्यः॥ आग्ना
धेयवत् तृतीयायामिष्टौ सप्तदश सामिधेन्यो भवंति॥ समिध्यमा
नः समिद्धयंतरेण पृथुपाजोवत्यौ दधाति॥ समिध्यमानो अध्वरे॥
समिद्धो अग्न आहुतेति धाय्ययोरंतराले पृथुपाजा अमर्त्यः॥ स सबा
धो यतस्त्रुचं इति च द्वे धाय्ये दधाति॥ विच्छन्दौ वाज्यभागौ स पोनेस
प्रथा असि॥ सोमयास्तेमयो भुवः इति इत्याज्यभागयोरनुवाक्ये॥ सुत्रामा
णं महीमूषु मिसादिसस्य याज्यानुवाक्ये॥ विराजौ संयाज्ये॥ आग्नेयश्चै
त्योमग्ने पुष्करादध्यमग्निः सहस्रिणइति हविषः॥ आग्नेयश्चैत्रो भव
ति त्वामग्ने पुष्करादध्यमग्निः सहस्रिण इति हविषो याज्यानुवाक्ये भवतः॥
अग्निं दूतमग्निस्तोमेनेति संयाज्ये॥ सर्वत्र गायत्रीभिरनवानं वषट्करो
ति विराडत्रिभ संयाज्यानु॥ सार्वत्रिकोयं धर्म उच्यते॥ गायत्रीभिरनवा
नं वषट्कुर्यात्॥ विराजौ संयाज्ये॥ होत्रमुक्तमन्याचेयादीनां॥ पुनराधेय
मुच्यते॥ तेदयमाह॥३॥ पुनराधेयं सर्वमाग्नेयं॥ प्रयाजानुयाजाद्धि॥ एवं हि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रूयते प्रयाजानावृत्य॥ स आश्राव्याह समिधो यजेत्याग्नेयमेव तद्रूपं परोक्षं
मित्याग्नीध्यजेदिति हैव तत्र ब्रूयात्॥ अथानुयाजेषु देवान्यजे साग्नीध्यजेति
हैव तत्र ब्रूयात्॥ अथाग्नेयं पंचकपालं॥ उपांशुयाजं च॥ तेनोपां-
शुचरंतीति वचनात्॥ उत्तरमौत्तरनुयाजादिवत्करोति॥ उत्तममनुयाजं
यजतीति श्रुतेः॥ तदादि सर्वमेवौत्तरलिंगम्यते॥ तथा च लिंग॥ कृतव-
मैव हि सत हि नय त्रिमवो हि कृतं मनुबुध्यत इति॥ एवं प्राप्ते आह॥ उत्तमा-
नुयाजं चौत्तरैः वा शब्दादुपरिवृत्ति॥ उत्तमानुयाजमेवौत्तरं तदादि सर्वं
तद्विषयमेव वचनमुत्तरकृतममनुयाजं यजतीति॥ अथ यद्दक्षं कृतव-
मैत्रादि॥ प्रयाजान्त्यक्षोमो अग्न आज्यं व्यंजुयो ज्ञातिमित्रादि॥ जुषाणो अग्नि-
राज्यस्य वेत्विति सूत्तमस्येव मंतं संत्रं॥ एवं अग्न आज्यस्य व्यंत्वि येवमादिनि
गादव्याख्यातं॥ अथाज्यभागौ॥ आख्यास्येत इति शेषः॥ अग्निः प्रत्नेन मनसा
ग्नेयस्यानुवाक्या॥ आग्न आयूंषि पवस इति द्वितीयस्याज्यभागस्यानुवा-
क्या॥ यद्यपि पवमाने द्वितीय॥ इदं मे ते नेदस्युषु बवाणित इति॥ द्वितीयेनुवा-
क्या॥ अवितं मंत्रे सो अग्निरिति हविषा याज्यानुवाक्ये॥ अवितं मया ह्यग्न
इति संज्ञा याज्ये॥ स्विष्टकृत संवर्धितो याज्यानुवाक्ये॥ अथानुयाजाः॥ अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अग्नेवसुवनेवसुधेयस्येसेवमाषायाज्याः॥पुनराधेयएवपार्श्वीवृग्मातदर्थ
मुच्यते॥अथपर्वायजोनो॥मित्रावरुणा॥मित्रस्यूहवेमित्रस्यचर्षणीधृतइति
मैत्रावरुण्याः॥अपर्वाग्निमितिचेत्सौयाज्यानुवाक्येमैत्रावरुण्याः॥क्रमेणव
पायाः॥विषधेः॥दाक्षायणपयस्यायाज्यानुवाक्येपशुपुरोडाशस्य॥मेदुव
त्सुतमोयेनात्रापिचतुर्ऋचयाज्यास्व्यास्यात्॥इतिसूत्रशेषः॥हविषां॥मसनुव
तैते॥४॥अथातःकाम्यप्रायश्चित्तेष्टीनांहेतोयाज्यास्व्यास्यात्इतिशेषः॥संध
दमसामिधेन्योधात्राधायास्यनाशोध्वराजोसयाज्ये॥भवतीतिशेषः॥अग्नि
नाग्नीस्तवयानेअग्निनेतिअग्नयेग्निमते॥८॥दसंश्चित्रंदेवानामिसाग्नये
सूर्यवते॥तरणिर्विश्वदर्शतोबहुपर्यस्येतिसूर्यापवज्योतिष्मते॥ज्योति
ष्मतलाग्नेसंवसायामित्यैनयेज्योतिष्मते॥७॥येस्याहिवेचोअर्चन्वनःआ
देवानामपिपंथामगन्मेसाग्नयेपथिकृते॥५॥त्वमग्नेव्रतपाअसियद्वोवये
व्रतिनामव्रतानीसाग्नयेव्रतपते॥त्वमग्नेव्रतेहदितिसोअग्निईजेशूरा
मेचमर्सईसाग्नयेव्रतभृते॥५॥उदनमुरामिद्धमेभतरामिसाग्नयेसहस्राग्नि
ये॥अस्यग्निगर्भोअस्योषधीनामिसाग्नयेशुपते॥५॥अग्निःशुचिव्रतदानइ
सानयेशुचये॥५॥मरुतोयस्यहिक्षयेपुरुषमस्माभिर्निमाहतस्य॥७॥अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ॐ दुदग्निरसि कपावचकुइसग्नयेक्षामवते॥अयोध्याग्निरवोचामकवयेऽस
न्नयेदात्रे॥५॥उग्रायाह्वि द्रुस्यातारमिंद्रमिंतिरद्रायप्रदात्रे॥५॥वषट्कृ
ते विष्णवासआकृणोमि विष्णुरिति क्षिपति खविष्णविति विष्णवे शिपिवि
ष्टाय॥५॥उपाविरुस्तः॥वात्रे हसायशायसेसहदानुपुरुहुत क्षियेत
पित्री द्रायरत्ने द्रे॥५॥वैश्वानरोनुउत यऊष्टादिवीसग्नयवैश्वानराय
॥पावाकृस्मात न्नोवाल इति आश्विनस्य॥७॥इंद्रः सुत्रामा तस्वयमिसे
द्रस्य॥५॥उपिवान्नाप भिंत्ते श्रीनाः स्था नेतस्यै न स्वैंद्रं पताये पूष्णा ह
गांतुहयादसे तदाश्वलायनेन॥उपिबे तिरवकल्पायं पुरंदे॥तेले श्रे प
र्णाहुत गरष्ठी नो चतेत्रेत त्र रवुकल्पः॥७८॥नमानते ग मागयणस्य॥
कर्मोर्थमिदमुच्यते॥नवचतीपक्षे श्रीकीर्षयाइतरस्याभावात्काणि
वसर्पसोम्यापक्षे यथेष्टराषः॥५॥नयचतीचिकीर्षन्न ह पुपाजेव
सोस्मीनेनवयसोदभाति॥तल्लिंगात्कचः कर्तुमिच्छन्न ह पुपाजेवसोस्मा
नेनवनसोदभाति॥नयन्तुस्तोममग्नयइतिएका॥स्याहोपस्यतिद्वितीया
॥अथाज्यभागौ॥व्याख्यास्यते इतलग्नोषः॥अदाभ्यपुरइहाग्नेयस्य॥नन

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्य सोम मते वयमिति सोम्यस्य॥ नवन्नु स्तोमं ३ शुचिन्नु स्तोममिति चैंद्राग्नस्य याज्या
नुवाक्ये॥ विश्वान्देवा २ स्तर्पयतेहेति एदं बर्हिः सुष्टरी मेति च वैश्वदेवस्य॥ इ
मेउ द्यावापृथिवी इति इमेचैउ इत्ति च द्यावापृथिवीयस्य॥ घृतं मिमि
क्षे घृतवती भुवनानामभिश्रिया ने च द्यावापृथिवीयस्य॥ नवस्य सोम
हविष इति नवं १ स्तोमं जुषस्व नः कृतुमिति च सोम्यस्य यजिष्ठा त्वा
हेनः स्वमाने देवतो भ्याभागइतिसं याज्ये॥ ८॥ नवभवती अभिश्रीर्षं इति
जाबालिः॥ पक्षां तर पर मतायेद मुर्हे॥ नववतीर त्विं श्रीर्षतः पूर्वा श्चाव
पि॥ इषुपाजवेसोम वत इत्यर्थः॥ उन्हे ते इंद्राग्नस्य॥ द्राग्निर्शिबे यजे याज्यानु
वाक्ये॥ विश्वे देवास आगतेति विश्वेदे वाः शृणुतेम मिति वैश्वदेवस्य
॥ महीद्यौः पृथिवी च न इति द्यावापृथिवीयस्य॥ आप्यायस्व समेतु इति सोम्यस्य
॥ उत स्य पूर्वो रजो वि चिन्तासं याज्ये विराजो वा चं प्रयाज्ये भागो॥ ५॥ इंद्रसान
सिं रयिमिति प्रसस्साह षड् इति सोमा भाग्यस्य॥ स न्ने ये श्रोनें॥ महाँ १ इंद्रो य ओ
जसा महाँ इंद्रो न्ववाहि तमा हे इंद्रश्रेनु॥ आ नो मित्रावरुणा प्रवाहवा सिस्त
मिति मैत्रावरुण्याः याज्यानुवाक्ये॥ वौजिनस्य ऋग्नो भवेति सनुवाक्या॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

चामेवामरतियाम्या॥ उर्ध्वजानुरासीनोनवानं वषट्करोमि॥ अन्यत्रतीर्यग
जानुः॥ यजिनस्यानिवीतिसनुवषट्करोति॥ निगदव्याख्यातं॥९॥ त्रैजाते
व्याः सहस्रवतीयाज्याता॥ त्रिरनिर्बलोनिर्बलेभिलेसानेपस्यानुवाक्या॥
त्रिरनः पथनरितिसोमस्य॥ लिंगेनसहस्रवतीभिसुके॥ उभाजिग्यथुर्णप
राजयेथइतिइन्द्राविष्णू इहितेतिचेन्द्रावैष्णवस्य॥ श्रीण्याम्बुविष्टीतिअग्नि
रस्मीतिसयोज्यौ॥ तुतंतंनितिसहस्यमिसंगनयेतेुमते॥ इडामग्नेअ
ग्नेरसुरितिमितिचामपेचोदाय॥ अग्निरश्वोदातेपतेरस्यनोदेहिसग्न
पेन्रपतये॥ अग्नआयूंष्यायुष्मानानरस्यान्यजोजुष्यतो॥ अस्यामतेवप
तेइसनियेषामाय॥ नमस्तेरुद्रमन्यवेपरिणोहेतुरुद्रस्यहेतिर्गरस्यानपे
रुद्रवते॥ ८॥ १०॥ अश्वोरमणीयाव्याख्यास्यतेइतिशेषः॥ अनाविष्णुस
जोषसे॥ अनाविष्णूइहधामेतिआनावेष्णवस्य॥ पावकानःसरस्वतीपावीर
वीतिचसरस्वत्याः॥ पीपिवांसंसरस्वतः॥ दिव्यंसुपर्णमितिसारस्वत
स्य॥ अत्रपेचदशसामिधेन्यः॥ नहिकाम्ययानोमायुग्धितेष्टिः॥ विनद्ददम
गोनमीमरतिंरन्द्रायपथिमच्चे॥ उक्तोआदिष्ट्या आध्याने॥ अनुनिर्वाप्ययोरेता
याज्यानुवाक्याः॥ कृतावानवैश्वानरवैश्वानरस्यसुमतौस्यामेतिवैश्वानरस्य॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पर्ज्यन्याय प्रगायते ति प्रवातावांत्यि ति ति च पर्जन्यस्य ॥१४॥ ग्रीमारं त्पात नूनामिति
बृहस्पते अतियदर्य इति बार्हस्पत्यस्य ॥१५॥ इन्द्रः पंच वलिनस्य ॥ अच स्तीदाने या
दीनां ॥ नष्टवेदनी ॥ व्याख्यास्यंत इति शेषः ॥१६॥ द्यावापृथिवीयस्य ॥ तव वायव
वृर्यव अत्कवा ॥ स इति वायव्यस्य ॥१७॥ उदु त्यं चित्रं देवानामिति सूर्यस्य ॥ सोमा
रुद्रा धारयेथामिति सोमारुद्रा युवमेतान्यस्मे इति च सोमारौद्रस्य ॥ ब्रह्मजज्ञानं
ब्रह्माणि मे मतय इति ब्रह्मणस्पत्यस्य ॥ इति कात्यायनी होमिके कर्मभाष्ये द्वितीयोध्यायः
॥ २ ॥ अथातः श्चातुर्मास्यानां ॥ होमं व्याख्यास्याम इति शेषः ॥ १ ॥ उक्तो वैश्वानर
पार्जन्ययोः कुर्यादग्नेः ॥ वैश्वदेव आसन्नेषु हविःषु रसं वेदि श्रोणिमपरेण
प्राङ्मुख उपविश्य हि कृत्वा कल्याण्या वाचाग्नये योदग्धाग्निमंथनीयान्याह ॥
वैश्वदेव पर्वण्या आसन्नेषु हविःषु ॥ उपविश्य हि कृत्वा ग्निमंथनीं आह्वा ग्नि कृत्य गृहे कुइम
कृत्वा वा कल्याण्यामनुरया वाचाग्निमंथनी कुर्यात् यो दग्धोऽनुवाच ॥ १ ॥ अ
भित्याद्देवसवितरित्येवमाप्याय सोऽनुयसमपजेतरस्य यथमेता ॥ २ ॥ पंचम्याअङ्कं च
उपरमेत ॥ पंचम्या अङ्कं चैवस्या ॥ ३ ॥ ज्ञातायानुब्रूहि इत्युक्ते उपसंतनोति ॥
अग्नये जीतायानुब्रूहीति सच्छ्वर्युणा उक्ते ततो इंद्रं च उपसंतनोति ॥ सप्तम्या अङ्कं च
उपरमेत ॥ प्रहीयमाणायानुब्रूहीत्युक्ते उपसंतनोति ॥ प्रहीयमाणायानुब्रूहि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ततोद्भ्यश्चैवोपसंतनुयात्॥ जातश्चेदनुगच्छेत्तस्याएवाद्भ्यश्चैवोपरमेत्॥ अथयद्यग्निर्जा
तोनुगच्छेद्यस्यामेवसन्नुगच्छेत्तस्याएवाद्भ्यश्चैवोपरमेत्॥ यदिपुनःसंप्रेष्येद्यथा
संप्रेषितमनुब्रूयात्॥ पुनःप्रैषेसतियथासंप्रेषितमन्वाह॥ नचेत्संप्रेष्येद्याव
ने त्परिशिष्टमनुब्रूयात्॥ असमाप्तसंप्रैषेयत्परिशिष्टंतदेवानुब्रूयात्॥ एतच्च
प्यायानुगतवृद्धेपुनर्दर्शनेनभवति॥ अजायमानोराक्षोघ्नीमन्वाह॥ अजायमाने
अग्नौराक्षोघ्नीःकृत्वाअग्निरक्षांसिसेधतीत्याह॥ तावस्थावजातोग्निः॥ ततोजात
प्रैषादि॥ सप्तदशसामिधेन्यःभवंतिसत्रे॥ चतुर्थपंचमावत्तरेणाघारागतचःप्रया
जाः॥ भवंतीतिशेषः॥ तत्रचदर्शपूर्णमासवदाज्यस्यैवसाधारणाज्याः॥ वार्त्रघ्ना
वाज्यभागौ॥ अत्रवैश्वदेवपर्वणिवार्त्रघ्नावाज्यभागौभवतः॥ विराजौसंया
ज्येभवतीतिशेषः॥ अग्निर्मूर्धादिवःककुदित्याग्नेयस्य॥ वृषासोमद्युमाँ असीतिचसौम्यस्य॥ आविश्वदेवंसत्पतिमितिचसावित्रस्य॥ पावकानः
सरस्वतीपावीरवीतिचसरस्वत्याः॥ पूषतववव्रतेवयमितिचपौष्णस्य॥
इहेहवःस्वतवसःइतिप्रचित्रमर्कमितिस्वतवसस्य॥ मरुतोयस्यहिक्षयेपृथ
मस्यानितिमारुतस्य॥ पाप्तिकस्यभवतः॥ विश्वेदेवासआगतविश्वेदेवा
शृणुतेममितिचवैश्वदेव्याःपयस्यायाः॥ महीद्यौश्चलुषपितेतिपावाहुथि
वीयस्य॥ अनुयाजेषुपाशुकीनांयाज्यानांवनस्पतियोरितिचोद्दिष्टिः॥ शेष

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

षुपशुनघाज्याः॥उद्वेपाज्यानुवाक्येवाजिनस्य॥त्यपूसोमक्रतुमिरितिपत्नी
संयाजेषुसौम्यस्यपाज्या॥एतेनव्याख्यातावरुणप्रघासामहाहविश्च॥एते
नपर्वणाद्युपरितनेद्वेअपिपर्वणीव्याख्याते॥एतद्धर्मैकेहिते॥५॥अत्रवि
शेषोग्निप्रणयिष्यंजनयनेनगार्हपत्यसंस्तृणीमन्वारभतेस्तृणीतृणंनिरस्योप
विशति॥अग्निप्रणयनेकरिष्यनगार्हपत्यसमीपएणस्तृणीपात्मानमालभ्य
सदनीस्तृणीमेवतरणंनिरस्योपविशति॥अप्रवर्गमनुब्रूयादासीनःप्रथमा
ऽसंप्रजन्वितराः॥वक्ष्यमाणाअप्रवर्गमनुब्रूयात्॥तत्रप्रथमामासीनःइत
राःसंप्रजनिति॥प्रदेवंदेव्याधियेत्येवमादि॥त्वंहूतइत्येवमेताः॥५॥चतु
र्थ्याञ्चउपरमेत्॥चतुर्थ्यांऋच्यर्धर्चेउपरमेत्॥निधीयमानमग्निंवह्नौप
संतेनोतित्॥जातवेदोनिधीमहीत्येतामारभ्य॥ऐन्द्राग्नानांसंचराणामग्नी
तीयाज्यापुरोनुवाक्याः॥ऐन्द्राग्नस्यचरदर्शे॥इमंमतेलेशिथारुण्याःपय
स्यायाःयाज्यानुवाक्ये॥मरुतोयद्वोदिवइतिअरायवदचरमाइत्येमारुत्याप
रस्यायाःयाज्यानुवाक्ये॥हिरण्यगर्भोयःप्राणतइतिकायस्ययाज्यानुवा
क्ये॥६॥अथावभृतेतेष्टिविकीर्षेत्॥तत्रचेष्टिर्याद्वार्शपूर्णमासिकद्रव्यं
तप्रवर्तोमसोसाइदमाह॥नमामिध्येनीरन्ध्रयारेंधनोमा॥ष्टा॥इध्म

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मानानुवादिन्यो हिता इति ॥ नाग्राहयेत वचनात् ॥ होतृवरणप्रवर्तितत्वाच्च ॥ र
तेजपक्ष ॥ ओ पर्वर्ग [illegible] षः प्रपा [illegible] जानुयाजानुयजेत् ॥ वचनात् ॥ अग्निसुमेतावा
ज्यभागौ ॥ नवतरे ति ति दोषः ॥ अग्निमे अग्ने सुमेसोमो अग्नीदिति चानुवा
क्येतयोः ॥ यो वा यजमानोऽग्र्यातत्स ॥ तौवाज्यभागौ भवतः ॥ सचायं विकल्पः ॥
इमं मे तत्त्वे से कपालस्य ॥ अत्रैवैकपालभागानुः ॥ निष्कृ ॥ यागस्य
तेयाज्यानुवाक्ये ॥ इमं मे वरुण तत्पुरोनुवाक्या ॥ तत्त्वा मीति याज्या ॥ अ
ग्नीवरुणया स्त्वं नः स त्वन्न इति याज्यानुवाक्ये ॥ षडाहसानामाज्यभागम नो ७
नुयाजे ॥ आज्यभागमनुयाजवर्जं षडाहुतयो भवन्ति इति षडाहसंपूर्व
मयनेदर्शाह सुर्गरेत योरन्यतरस्कुर्याः ॥ आनुवादमात्रं स्येतत् ॥ अथवा
तयोरन्यतरस्कृपां भूपतियावदुक्तं संप्राप्यते ॥ तत्र अग्नि वा वाजीकौ न भवति
स्कृकेवाक स्विष्टकृद्देवतासके तन्त्रवत्स्य सवेवा ॥ ७ ॥ अनीकवसा अनीकपदंतम तंय
सैनानिके नेति चयाज्यानुवाक्ये अनीकवंतस्य ॥ ८ ॥ सांतपनीयायाः परोक्षमस
सोवाज्यभागौ ॥ यउग्रइवशर्यहा अपवलु रग भीदिति चाज्यभागानुवाक्ये ॥ य
उग्रइवशर्यहेति परोक्षवचनं ॥ आने पुरोरुराजपेति प्रत्यक्षमिवेति परो
क्ष प्रत्यक्षाभिसुरुत्वे ॥ क्रीडीनीयायां अंतेतौ ॥ आज्यभागानुवाक्ये भवतः ॥ सां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥१२॥

तपनाइदुं ह विरियोनोमृत तमतिमांतप नीयस्यया ज्यानुवाक्ये॥ विष्टुभावी
कितवतौसे या ज्ये॥ त्यामीकिते अजरामित्निसुदिक्तमिति चक्रीडनीया
याश्चैतौ भवतः॥ अथाग्रहमेधीयायाः होत्रैव स्यामइत्तिशेषः॥ तद्धीम
चारभतेत्वद्धीत्रणंनिरस्यापविग्रग्नित्वद्धीमेयात्मानमारभते॥ तद्धीमे
च होतषट्नोत्तणंनिरस्यति॥ नसामिधेनीरनुब्रूयात्नावाहयेत्तु ज्ञति
षेध्य च नसामर्थ्यात्॥ एवमेतास्विष्टिषु यासुनावाहनं क्रियतइयेतरप
क्तः॥ एवमावाहनेन क्रीयते यास्विष्टिषु निगदंनब्रूयात्॥ यथाश्चेभथा
दौ॥ एतरे पक्वमेत द्धूपने॥ पुष्टिमंतौ वाज्यभागो॥ अग्निनारयिमश्नवत्‍पोषमेव दिवेदिवे॥ यशसं वीरवत्तमं॥ गयस्फानो
अमीव हेति शुनासीरीयस्यचैतौ आज्यभागो भवतः॥ ग्रहमेधासः आगतस्तु
तुष्मावईरतइति च॥ याज्यानुवाक्ये गृहमेधीयस्य॥ अनुष्टुभो चिक्तवसौ
से याज्ये॥ तांचित्रश्नवस्तमपृहद्द्रष्टमिति च॥ शुनासीरीयस्यचैतौ याज्या
ज्यानुवाक्ये भवतः॥॥ कारुनीयायाः क्रीकैयग्रोडौमारुतमिति अमासो
नयेमरुत इति च याज्यानुवाक्ये प्रधानस्य॥ आदित्यास्तत्र मान्याध्येय व्याख्या
तममसमानवर्हिषी चेत्॥ पदासमानवर्हिषी तदा अस्याम्न्याध्येयतंत्रमुच्य
समानवर्हिषि तंत्रेन भवति॥ पंचदशैव सामिधेन्यः॥ परोक्षप्रसक्षायाज्य

॥१२॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भागे॥ त्रिष्टुभा त्रिविडिलवयोसंयाजे॥ मुख्यत्रूमानुगत्वात्॥ होत्रकाराभिप्रायेणपा
स्विष्टकृत्संत्रक्रमः॥ इतिकात्यायनी॥ माहाहविषिमाहेन्द्रतानां संचूर्णराणांप्राद्री
तीयाज्यानुवाक्याः॥ विश्वकर्मन्हविषा तेनामानीति विश्वकर्मणः॥ १॥ अथा या
तः पितृयज्ञे सामिधेनीभ्य उपनिष्ठते॥ संचरेण गत्वा स्विय पूर्वार्धे वेदिश्रोणिं
पूर्वेण दक्षिणाग्निमभिमुखस्तिष्ठतीत्यर्थः॥ नमस्ते दापुसीदति प्रोक्ताचि
कौ रात्र्या॥ वचनसामर्थ्यात्॥ हिरण्यगर्भ तस्येति एतामेव त्रिरनूपात्॥ हि
कारेण यादुर्गतस्येतीमेवैकम चात्रिरनुक्तपालः॥ सोन्याहोगतस्यात्रि
धीमद्युगलः सामिधीमहीत्यादि श्रुतत्वात्॥ अन्योनेसकृत्सकृदनूच्यतम्रण
येदधाति॥ अनयोर्नेखाखिविशेषाय॥ यमःप्रणवृच्यते तत्त्वादेयप्रात्येः॥
आवहदेवान्पितृन्यजमानायेत्याह॥ यथानुपूर्व्यमावाहयति॥ चोदनात्क्र
मेणेत्यर्थः॥ अथाग्निमावह सोममावह पितृन्सोमवतः आवह पितृन्बर्हिष
दः आवह पितृनग्निष्वात्तानावह इत्यादि आज्यपा आवह ग्निहोत्राया
वहेति श्रुतत्वात्॥ उसीदत्वापर्य॥ नार्यतरसर्पः॥ स्वेदस्वमहमानमि
ह॥ स्वमहिमानमावहे सेयनभवति॥ यत्रचसंयजति॥ यस्त्वमहिमानमि मि
अस्यनिवृत्तिः॥ सप्याज्यागाद्बेनास्ति ए कृदभिधीयते॥ अथ तजपाध्युसीदति
प्राक्सुगादापनात्॥ एतत्योदवसायतरिति प्रव्ह तजपः॥ तदपद्युसीद

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ति॥ अग्निहोत्रे तिस्रुगा सा पत्नेन्च पूर्ववत्सर्वं॥ तूष्णीमन्वारभते तूष्णीं तृणं निरस्यो
पविशति॥ तूष्णीमेव होता मार्जनेमालभते॥ तूष्णीमेव होतृषदनात्तृणं
निरस्योपविशति॥ अपबर्हिषः प्रयाजानुयाजान्यजेत्॥ सोपबर्हिषः चतु
र्प्रयाजान्यजतीति श्रुतेः॥ सोपबर्हिषो द्वावनुयाजौ यजतीति च॥ जी
यवंतावाज्यभागौ॥ आ नो अग्ने सुचेतुनेत्याग्नेयस्य॥ त्वं च सोम नो वशो इति
सोमस्य॥ उदीरतामंगिरसो नः पितर इत्य चावनुत्थानानाम्प्रवणे॥ येन पू
र्वे पितर इति सोमवतो यजेत॥ उदीरतामंगिरसो न इति नाम एवेद्दु
अनूच्यते॥ सहृद्दुपुरोनुवाक्यैव अन्याहेवं यावेद्दधान्नप्रयोगावपर्तेति॥ दृष्टास्यापि
त्वात्रिति प्रदुक्षयेतस्माद्दुपुरोनुवाक्येसे अन्याहेति श्रुतत्वात्॥ येन पूर्वे पित
र इत्यनया सोमवतः पितॄन्यजेत॥ त्वं सोम प्रचिकित इति सोमाय पितृमते॥ सो
म श्चेत्पितृमान्भवति॥ तदा त्वं सोमेत्यनया यजेत्॥ बर्हिषदः पितर इ
ति बर्हिषदः यजेदिति शेषः॥ तत अयं बर्हिलिंगके उद्दे अनुवाक्य एवा
पाज्या॥ अग्निष्वात्ताः पितर इति अग्निष्वात्तान्॥ यजतीति शेषः॥ तत्रा
प्यवमेव॥ यमग्ने कव्यवाहनेत्यग्निं कव्यवाहनं॥ त्रिर्चून पूर्ववद्यजतीति
शेषः॥ अयांतरेडं बर्हिषि प्राच्यतीनन्चेदिडां प्राश्नीयुः॥ इडायाअप्राश्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न पक्षे अर्थान्तरे डांबर्हिषि प्राप्स्यति ॥ न स्कृत्वा के नामादि ग्रहणं ॥ स्कृत्या
कृपजमानेनामादेशो न भवति ॥ शेषं पूर्ववत् संतिष्ठते ॥ पित्र्यस्य कर्मणः ॥ २८ ॥
शुनासीरीये से चराणां प्रक्षायाज्यानुवाक्ये ॥ निगद व्याख्याते ॥ शुनासी
रावग्मो वायव मिति शुनं नः फाला विकृषंतु भूमिं च शुनासीरीयस्य ॥ शुनासी
रे पुरंदरमिदि ॥ शुनं हुवेमितिचेंद्रा पैले शुनासीराय ॥ तैवथा य
वन्वर्पय श्वकथा ४ सइति वापव्यस्य ॥ उदुसं चित्र देवानामिति सौर्यस्य
॥ इति कात्यायन सूत्रे होति कस्य कल्पे भाष्ये तृतीयोध्यायः ॥ ३ ॥ छ ॥
अथातः पशुबंधे ॥ होत्रं व्याख्यास्यामीति शेषः ॥ अग्निप्रणयनं वरुणप्रघासवत्सवन्ति
आसीनो यो पं समक्ष चमनुब्रूयात् ॥ २ ॥ उअं नेतिलाम व्वरदेवयंत इत्यादि ॥ उ आर्वे
ग्य भागामात् ॥ यूपायाज्यमानो नू कृति सु ते मयमो ॥ अच कृणाण लाग्निरा
२४ तिमाप्रोति ॥ तन्नेत् तृतीयाय [illegible] तो अर्दूं चेयस्य ॥ प्रणयेनाहुं चमसंट
व्यादिसुकृत ॥ उ प्रीयमाणायानु [illegible] ही सु के तृतीयादि प्राकृस प्रम्या ॥ तस्य प्रथा
माईन्चा दो राय षष्ठ्य ईन्चा सवसा ने ॥ पारेवीश्रमाणायानुभ ही सु कृ उ नमा ॥ तद
पिषष्ठ्य उन्चादि ॥ एवं हि प्रवणाकृ चौ म याने कूले भवति ॥ यथो संमथनीयाः ॥ म
थन्नियामतिथिवन्दवति ॥ समिद्रसा मिचे मौ बाव प्राबाज्य भागौ विराजौ सया

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ज्येऽनुत प्रयेतभ्यो॥राचाऽऽसीत्स प चा नावसथे चानोत न्चरति शृत्वा मैत्रावरुणो दं
डं प्रति गृह्णाया पलिष्ठते॥न्गादध्यास्यात॥प्रतिगृह्णी यान्मित्रावरुणयोस्त्वा
बाहुभ्यां प्रशास्त्रोः प्रशिषा प्रतिगृह्णाम्यव क्रोष्ठि पुरोभूयासम् प्रसीत्यानुमामाभि
ऽसीरिति॥तमेव दंड अनेन मैत्रेण नोपस्पृशेदा मानेनैनाम्प्रथमाप्रपालं॥ ना॰
जुष्टो वाचइति प्रवृत्तहोमो हुत्वा तरेण होतारं गत्वा दक्षिणा वेदि श्रोणिमपरेण
प्राङ्तिष्ठन्संप्रेषमाकांक्षेत॥जुष्टो वाचइति मैत्राभ्यां प्रवृत्तहोमौ हुत्वा हो
नो तारमंतरेण गत्वा दक्षिणां वेदिं श्रोणिमपरेण प्राङ्मुखः पत्नीऽवनेतिष्ठ
न्नध्वर्योः सर्वाण्येतत्प्रयाजप्रैषमाकांक्षेत॥अपेक्षते सर्वैः॥समिधःअग्नेष्टेस
ते॥अध्वर्युणा मैत्रावरुणः प्रतिपद्यते॥होतापक्षदाविः समिधास्सामि
धाऽस्येव मा यावत्स्वाहा कृतिप्रैषः एभिरकादस्वा भिप्रेष्यति मैत्रावरुणो होता
रं॥ समिधोअग्रसेतान तिस्त्रिरा प्रीतिर्यजेत॥होताषितः प्रेषितः॥धामस्य॥
गोपास्याल॥अमूरो॥ दवेभ्यः श्रयतीगच्छन्वाने॥प्रचेतसातन्यंतो प प्रोचानरः
हव्यस्त्रुक्तिनामिति चत्रयाजेष्ठ यस्येत्रो॥एषुरघ्नानेषु प्रयाजेष्ठ यस्यैदग्रो
रो पर्यानयुत्तुध्रूतीसु रूपपर्यग्निकरणीयंत चैमन्याहा॥अग्निहोतानो अध्वरेसेव
माद्धि॥उपप्रेष्यहोत हव्या देवेभ्यइति शृत्वोऽध्वर्युः सर्वाण्यात्म॥अजैदग्निरस
न्नद्राजान्वि देवो देवेभ्यः स्वाहा मैत्रावरुणः॥देव्याः शमितारः आमरेध्वमि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सेवमादि आह होतातदपदुः पूतं मन्यत्रतं स्मै सेमतें॥ अग्नारक्षः सपृस्त्र जतादि सेवमा
दि अग्निगा सेवमातं गिरनुब्रूयात्॥ प्रैषमुपा ॥१॥ सु॥१॥ स्तोकेभ्यो उप्रैतीसु मे
स्तोबंधष प्रचमनुब्रूयात्॥ मैत्रावरुणः॥ जुषस्व सप्रथस्तममिति एवमादि दे
वश्रो वि हो सेवमेतं॥ ३॥ नैमिन वप्रयाजेन प्रचर्य॥ आनेयाज्यभागौ तं हत्वा॥ आनेया
ज्यभागे होतायक्षदग्निमाज्यस्य जुषताम् होतर्यजेति॥ आग्ना ज्या याः प्रैषा भवति
॥ एवं पूर्वत्र यथा दृश्य देवतं हवि होतर्यजेति॥ होतायक्षत्सोममाज्यस्य जुष
तां होतर्यजेती॥ विशेषो वनस्पति हविस्विष्टकृत च॥ त्रिपशुवत॥ भ
वतीति शेषः॥५॥३॥ अथ उत्तरेणाव उत्तराभि॥ शुचिं नु स्तोममिति यपायाः प्राज्यानु
वाक्ये॥ जातवेदसे वपया॥ एवमादिभिः स्पा॥ हाकारान्ते वपया होमं जुहोति॥
आभरतं शिक्षतं॥ गीर्भिर्विप्रः इति पुरोडाशस्य याज्यानुवाक्ये॥ इन्द्राग्नी अ
ग्निं सुदितिमिति अग्निरु इति पुरोडाशस्य स्विष्टकृ
दु॥ मनोतायै हविषोवदीयमानस्यानु मनोतास्त्वं वाद्देशाच्च मनुब्रूयात्॥
मनोता रसेवमादि॥ वसुविधते राजन्निति सेवमेतं॥ ८॥ उभा
॥ ७॥ त्वं ह्याग्ने प्रथमो मनोता रसेवमादि॥ वसु विप्रते राजन्निति त्रिसेवमेतं
वौ॥ ज्ञच पणीया ज्यानुवाक्या॥ अयाया अद्वूर्ध्व उपरमेतु॥ आ वसा होमात्॥ नित
दक्ष्यास्यातं॥ देवेभ्यो वनस्पत इति च वनस्पते रशनया निवृयेति याज्यानुवाक्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥अथानुयाजाः॥ व्याख्यायंत इति शेषः॥ देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्यादित्येयमादि
देवो अग्निः स्विष्टकृदित्येवं पर्यंतौ॥१०॥ एतेषामेवाघंतैर्यजेत॥ इयास्तु विशे
षः॥ द्विपदैरादिभिस्त्रिपदैरेतैर्वसुवनादिभिर्दशमषष्ठयोस्त्रिपदं चतु
ष्पदं तु सप्तमस्य॥ दशमषष्ठयोस्त्रिपदमादितः कुर्यात्॥ चतुष्पदं तु सप्तम
स्य॥ शेषाणामनुक्रमेवउत्तमं तु इत्यनुभाममनेब्रवीत्॥ अयं च स्तनपरिभा
षापवादोयं॥ उभयत्र याज्या॥ उभयत्र ग्रहणात्॥ अग्निमचेति सूत्रवाच्यप्रैषः॥
निगदोक्तं॥ सह संयोर्वाकमनुक्रंतःवचनोक्तं॥ तदेतैमैत्रावरुणोदृढमाहवनी
ये आदधाति॥ संयोर्वाकंतैर्मैत्रावरुणएवदृढमाहवनीये प्रक्षिपेत्॥ मूलो
वाभृथादृढसप्रतार्येतो समिदाधानेकुर्यात्॥ प्रतार्योत्ति प्रणीतः॥ पर्यंत्नि
करणीयोः॥ स्तोकक्षेमनेतारस्त्रके॥ मनुयाक्याप्रैषाश्च मैत्रावरुणस्य तौ न्य
ह्नोतुः कृतप्रसयात॥ उभौ कुर्वीत निमित्तादेस्तु॥ आचार्यो॥ अध्वर्युरुद्दयं
होतृमैत्रावरुणाकुर्वीतेति॥ नप्रेषितात्वसर्थः॥ इति श्रीकर्कोपाध्यायकृतौ
होतृकभाष्ये चतुर्थोध्यायः॥४॥ ५॥ पशुबंधान्व्याख्यास्याम इति शेषः
प्रतिज्ञा॥ सर्वेषां पशुबंधानां प्राकृतौ प्रयाजानुयाजप्रैषाः प्राकृताओ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ल्लीषामीयसूरूः॥ ये ते सत्रसूत्ता निरूढे उपनिबद्धाः तेऽन्यय गामाः सर्वेषांप
श्न्नान्न वंति॥ आम्नियश्च सोत्रामणिवर्जं॥ आग्नीपत्र याज्याः स्ता श्रृप्रत्यू
सः सोत्रामणीवर्जे यित्वात त्रहि प्रसक्षानुमानं॥ पृथक् प्रयोगिनां चैंद्रवा
योध्वसयोः॥ पृथक् प्रयोगिनां चैंद्रवायोध्वसोपवर्जं इत्याप्राकृताः भवंति॥ त
त्रापि ह्याम्नातमस्ति लिंगेनेति॥ एवं प्राप्ते आह॥ सर्वत्र वाविरोधात्॥ स
र्वत्रैव प्रवर्तेत प्राकृताः॥ नहि तेषां प्राप्तवतांग्विरोधः॥ यदि हि ऐंद्रवायोध्व
समन्विधाने पठ्येरन्॥ ततः प्राकृतानां विरोधः स्यात्॥ नत्वेतत्सन्निधौ
पाठः॥ तस्माद् अविरोध एव एवंजातीयस्य तेआह॥ न प्रकृतिदर्शनात्॥ ऐंद्रवायोप
ध्वसोप्रकृतस्य प्रैषाग्नीणां हि स्वेषु दर्शनं भवंति॥ तल्लिंगाद्धि प्रैषाः॥ आग्नीयश्च
तत्र पठ्यते॥ ननु लिंगं प्रकरणस्थस्य विनियोजकं भवति॥ नाप्रकरणस्य॥
सत्यमेतदेवं॥ आम्नानानर्थक्यमाभूदिति अप्रकरणस्थस्यापि विनि
योग इष्यते॥ लिंगेनेति॥ अत एव तद्वर्जमपि प्राकृताः॥ अपरस्तु विकल्पमेवे
च्छति॥ ऐंद्रवायोध्वसयोः प्राकृता भवंति॥ ऐंद्रवायोध्वसौ वा॥ न हि तत्प्रकर
णगतां लिंगामेलतु अन्यत्र पाठात्॥ तस्मात्प्राकृता वा भवंतु॥ ऐंद्रवायोध्वसा
विति एवं जातीयस्त्वेवं॥ ऐंद्राग्नेय प्रथमस्य वायोध्वसानुतमस्येति॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

समानमभ्यतु ॥ पदन्यूहल समानं ॥ तुल्यं भवतीत्यर्थः ॥ नहि यत्र योर्भदे प्राप्तेऽवि
रोधः तस्मात्सा चूहसमानमभ्यतु ॥ सर्वत्रेति ॥ अतोवपापुरोडाशपशूनां
यथा देवतैषड्चो व्याख्यातम् ॥ यस्मात्समानमभ्यतु ॥ अतो यथादेवतं वपापु
रोडाशपशूनां षड्चेउच्यते ॥ न्यतु ऋचं व्याख्याते [illegible] हविषां ॥ यत्र प्रदे
शोत्तरे देवतानां ऋचो व्याख्याताः ॥ तत्र चतु ऋचं व्याख्याताः ॥ पाशुकेषु लो
पतु ॥ वैश्वदेवे ॥ सपाशुकेषु चातुर्मास्येषु वैश्वदेवपर्वणि वैश्वदेवात्रलो
वश्च इति एवमादि चतस्रो ऋचो भवति ॥ यथासख्येन ॥ वरुण आ पाहि नो
अपइत्येवमादि ऋचः प्रथतस्रो वारुण्याः ॥ १ ॥ मतीं य इद्रावज्रहस्त इति ए
वमादि चतस्र एव ऋचमाहेंद्रस्य ॥ शुनासीरासेतस इत्येवमादि चतस्र ए
वर्च शुनासीरीयस्य ॥ शुनासीर शुनासीर पुरंदर इत्येवमादि चतस्र ऋ
चः ॥ इंद्र शुनासीरो देवता ॥ उपप्रयतो विद्योते अग्निरिति मेन त्वामग्ने पु
ष्करादित्येवमादि यस्य ॥ विष्णोः कर्माणि इरावतीत्यद्दिष्णो ॥ विष्णोर्नुकं मि
ति वैष्णवस्य ॥ निःपुरो वायविति चतस्रो वायवस्य ॥ बण्महाँ असीति चत
स्रः सूर्यस्य ॥ आ मंद्रैरिंद्र हरिभिर्याहि गोमन्तेवेंद्र इंद्रमित्येंद्रस्य ॥ यस्थ मे इत्ति द्यावापृथि
१ सीत्रिजापतेनेति प्राजापत्यस्य ॥ सोमो चेनुमितिति स्वस्त्य १ सोमकेतुभिरि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्तिसौम्यस्य ॥ आत्तैव सोऽन्यस्यामतेतम्भे ताव यंत ईयन्नी ना काप्रस्या ॥ मृत्तः ९
श्रिमातरइत्तिमारुतस्य ॥ व्याख्याता श्रुतसूः ॥ इत्ति मेषः ॥ यस्यै देवता यैषद्वच
नविदेत्तुः ॥ विकल्पे नानुपी भिरे ढूभि वै भदवे भिर्याय जेतन म्नाम्यो या ॥ यद्द
चोसेविन्नौ स स्याविकल्पे ना ने यी ॥ सिर्य जेल्लुः ॥ लैं ढूभिर्न म्नाम्यो या ॥ आ याग्निय
ग्रम्पूल यइत्ति एव मा द्दि ॥ काम्या ना या कामयते देवताय शभा म ॥ नीता भत्प
यजे त्तु ॥ सास्य देयत्ते ष्टा प्रीतालं कामप्र समर्द्धयत्ति येन कामाय जेत रत्ति ब्राह्मणा ॥ का
म्यासु सर्वासु विकल्पेन देवतालर मेतेत ॥ तत्त भ प्र सवचर्य सकामः सो पं अग्नि
रपि भवंती द्वौ येत्ति ॥ सास्य देवते ष्टं स्यर्यवादः ॥ अवयती यौ रवती पुरस्ता ह्ले स
णामपत्नीपुरोनुवाक्या ॥ अवरो ढुवती यी रवती रवि क्रांतायों ॥ भिधानवंती अग्न
द्वेनचद्यर्या भिधानं तत्त अपर्याय शब्दस्यापि प्राप्तिः ॥ एवं वि क्रांत शब्दे ना पि ॥ पु
रस्ताद्वेयप्राग्भागे ल्लक्षण पस्याः ॥ गायत्री छंदसा पुरो नुवाक्या ॥ अव तीर्ण रव
सु पोत्तमवसु परिष्टा ल्ल त्रिष्टुब्याज्या ॥ याज्य मवतीपं रूपवर्गेत उपरिष्टा ल्लक्ष
णमत्रतासुपरि ष्ट भागवा याज्येति याज्या श्रुतिः ॥ साहत्येवसमृद्धानुवाक्या ॥ य
स्थे प्रथमादादेवतामभि व्याहरति सा एवं समृद्धायाज्या ॥ यस्या उत्तमा या द्दाद्देवता
या अभिवयदद्करोति ॥ तया च ॥ पुरस्ताल्लक्षणानुवाक्यस्या ॥ अथोपरिष्टा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हूभणासायाज्यास्यात्॥ देवतालक्षणावेति भार्गवः॥ देवतालक्षणेवायाज्यापुरोनुवा
क्ये भवतः भार्गवोनेन॥ विलैविनोलिष्टन्पुरोनुवाक्याब्रूयात्॥ आसीनोब्रूतोया
ज्या॥ एवं श्रूयते॥ अंस्वयं निवैयानुवाक्यामनुब्रूयात् अग्न एव याज्यया त्वरे
तरति च॥ तथा सामिधेन्यनुवचने तिष्ठति क्रियांविदधाति॥ तिष्ठन्ति क्रिया
मेवानुवाक्यायां दर्शयति॥ सर्वे तिष्ठन्न्वाल न्वोत से तद् सोम्यनुवाक्यात द्सा
वैवैतन्द्वलान्याहेति॥ अपरे पुनर्वर्णयन्ति॥ मैत्रावरुणस्यानुवाक्यानुवच
नेमुख्येव तिष्ठति क्रियां विहितभावात् तदनूपतेऽनेनन्दस्येतस्य केचिद् हस्ते
ऽतिष्ठतानुपहसेवतस्मादासीनस्येवानुवाक्यापि च हे॥ तात्तोल षदने मंत्रवचनेषु
नेनोपतिष्ठल्व्योपवेशनेन इति एषसर्वार्थस्येवासीनस्येवानुब्रूयादिति शेषः॥
येऽददतोनुब्रूहीति पुरोनुवाक्याय जेस्तुन्मेयाज्या॥ येयजामहे इसादितो याज्या
र्थः कुर्यात् प्रवचनात्॥ आदिशेत् देवतामन्त्रे संप्रेषणाय॥ च मध्ये द्वाभ्यां ज्या
दावेवान्यत्र संप्रेषप्रत्यर्थवि शेषः॥ उपांशुरतियेय [illegible] जामहे इति अनुयाजेषु
सत्त्वक्षसहद्रूप्रजापक्षत्वपरिति य हस्ते प्राप्तावहमानुयाज्येय यजामहे
करोतीसाह॥ प्रणवोत्ताः पुरोनुवाक्याः॥ वषट्कारांतो याज्या भवतीति शेषः॥
प्रणवं वषट्कारयोरन्तं श्रुतिं कुर्यात्॥ सउभयोरव्यक्तोऽनैनेसर्वथः॥ उच्चै

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्वरांत्वा वषट्कारं कुर्यात्॥ प्रच्यवनसामर्थ्यात्॥ यदि याज्यां पुरोनुवाक्यां न वि
द्यात् व्याहृतीर्व्याहृतीमेव याज्यानुवाक्यास्थाने कुर्यात्॥ सा चैकैकैव कर्तव्या॥ या
ज्यामेदात्॥ न सर्वाः॥ अन्यतरां वा न चोभयं कुर्यात्॥ एवमपि श्रूयते॥ देवपा
त्रं हवै याज्यानुवाक्यापि वहति हव्याज्ञ अन्योन्यस्य पात्रेण देयाः॥ अलेङ्कन त्वे॥ उ
पा अथाग्नीध्याय प्रेष्याय परेद्धीन्या॥ अपोवे श्वदेवीभ्या॥ अस्य परत्र प्रैरयंवादः॥
देवपात्रं हवै याज्यापुरोनुवाक्या चेति॥ इत्येकच्छन्दसी याज्यापुरोनुवाक्ये पास्य
परिजहिर्ष वा इन्दुर्क्षिणोहे च छंदसी वा भवतः॥ याज्यानुवाक्ये पारादृष्टरूपमेव प
प्रहरेत वा इति मा हिणोहे च॥ सच्छन्दसी या ते भवतः॥ समानच्छन्दस्कैवच्छन्दस्क
वा याज्यापुरोनुवाक्ये भवत इति॥ वृहद्दक्षिणाहच्छंद याज्यापुरोनुवाक्ये नैव भव
तः न त्वेवं ज्यायः छन्दोनूच्य कनीयसौ प्रजेते॥ तथा न ज्यायसीमनुवाक्यां अनू
च्य कनीयसीं याज्यामनूच्य याद्ध्सर्वः॥ उपांशु देवसपुरोनुवाक्यां सुपदा
ते चोपरम्य प्राणसंततमुच्चैः प्रणवं कुर्यात्॥ यावदुपांशु देवतानुवाक्यां ता
स्त्वपदीतेउपरम्य प्राणसंततमनुमुञ्चेन्नो श्वासप्रणवं कुर्यात्॥ याज्यासु प
दीते नोपरम्य प्राणसंततमुच्चैर्वषट्कारं करोति॥ याज्यायामेव प्रणवस्थाने नैव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१७॥

षट्कारोतीति शेषः॥ वषट्कारानुमंत्रणं॥ वषट्कार मामि आपूजमोषीयागोजस
तो जोऽपि प्राणापानौपात्सौम्यितेऽव्याप्तित्वा॥ अनुमंत्रणं॥ वषट्कृत्य वषट्कृत्वा
नुमंत्रयेत्॥ ओं मानेचाले मंत्रस्तस्मिन्गदव्याख्यातं॥ ७॥ प्रणवेवषट्कारेणा
माध्यामिनुवर्तते॥ प्रणवेवषट्कारेचे॥ यदाप्लुतस्यप्लुतिर्भवति॥ ये उ य जामहे
ह प्रेष्य श्रावय श्रौषडावह स तेषामोचानिप्लुवते औ३हे३ इहा३ इहूती यमक्षरप्लुव
ते॥ यास्यायाश्रौ॥ प्लुवतइत्यिवर्तते॥ वषट्कारे तस्मान्नसंध्यक्षराण्यप्रगृह्या
णि विवेकेनप्लुवते॥ याज्यांतेयानिसंध्यक्षराण्यप्रगृह्याणि ईदूद्द्विवचनमिमं
ग्रहस्थमित्युहृद्वचनांतानिसंध्यक्षराणि॥ ए ई उ ए ३ एवमादीन्येतं
षां विवेकेनप्लुतिर्भवति॥ यथानिवर्तमाउवौषडिति॥ आई उ आ ३ इति प्लुतमाव
नेद सान्नमेतंतत्॥ पुरोनुवाक्यानां प्रणवे यस्यासन्नस्य स्वरं प्राप्तिप्रणवेलोपः॥
पुरोनुवाक्यानामपदंसस्वरं तत्प्रणवे परत्राभिस्थिते स्वरप्राप्तिर्लुप्यते॥ अत्रोदा
हरणं च षष्ठारं सोमपीतयाईवौषट्॥ नोलुप्यतदस्य पूः॥ यथाई द्राप्रदधुरा ई द्वि
यमिति॥ प्लुतस्वरंविवृत्तेप्रणवेनोच्चारयेत्॥ यथंद्रायद्धौर इति॥ ओगाण
पूर्वेवा॥ प्रणवे परत्राभिस्थिते स्वरप्राप्तिर्लुप्यते साभरं॥ लुप्त स्वरंचापि द्य
मंत्रप्रवेनोच्चारयेत्॥ ७॥ इतित्रिककौण्डिन्याध्यायवृत्तौ सौत्रपरिशिष्टभाष्ये पंचमोऽध्यायः॥ ६॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=02.06.20 15:13
,TRANSFERRED=2020/06/02 at 15:20:17
,PAGES=35
,TYPE=STD
,NAME=S0003059
,Book Name=M-2960-HOUGSUTRA
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection